

.....

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

.....

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.3.10>

Т. П. Яцик

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри фінансових розслідувань
факультету підготовки, перепідготовки та підвищення
кваліфікації працівників податкової міліції
Університету державної фіскальної служби України

В. А. Шкелебей

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

СУД ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ФОРМА БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ НАРОДУ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

У статті окреслено значення суду присяжних у кримінальному провадженні. Звернено увагу, що запровадження інституту присяжних у судочинство України як форми безпосередньої участі народу передбачено статтею 124 Конституції України. Акцентовано на необхідності регламентації статусу суду присяжних у кримінальному провадженні й внесені пропозиції до чинного процесуального законодавства для розв'язання цих питань. Зазначено, що в Україні відповідно до чинного законодавства суд присяжних діє лише на рівні місцевого загального суду першої інстанції (в складі двох професійних суддів і трьох присяжних) і розглядає справи щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Однак такий розгляд можливий лише за умови подання клопотання обвинуваченим під час підготовчого судового засідання. Проаналізовано проєкт Закону «Про суд присяжних» від 14 липня 2020 р. №3843, в якому пропонуються вимоги до присяжного: «Присяжним може бути громадянин України, який досяг двадцяти одного року, постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, якщо інше не визначено законом». Доведено недоцільність зменшення вікового цензу для присяжних, а також зменшення кількості професійних суддів під час розгляду кримінальних справ судом присяжних. Визначено головну особливість інституту присяжних у проєкті Закону, яка полягає в тому, що вони без впливу професійного судді постановляють неоспорюване по суті рішення – вердикт щодо винуватості особи в обвинуваченні, а професійний суддя на основі вердикту виносить мотивувальний вирок. Доведено необхідність введення додаткового критерію стосовно вищої юридичної освіти для присяжного. Встановлено відмінності рішень професійних суддів від вердикту присяжних: 1) розбіжності в інтерпретації

доказів, що зумовлено їх неясністю: в одному судовому процесі докази чіткі й прості, а в іншому – складні й неясні; 2) інтерпретація закону; 3) незгода суддів і присяжних; 4) є відносна ефективність виступу адвоката й прокурора.

Ключові слова: *судоустрій, професійний суддя, суд присяжних, правосуддя, вердикт суду присяжних, вирок суду.*

Постановка проблеми. Захист прав і законних інтересів особи в правовій державі неможливий без чіткої організації та ефективного функціонування судової влади. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України суду присяжних як учаснику кримінального провадження не приділено належної уваги. Остання судова реформа, яка відбулась у 2016 році стосовно правового статусу й діяльності суду присяжних у кримінальному провадженні, не привела в повному обсязі до очікуваних змін (відбулось лише заміщення понять «народних засідателів» на «суд присяжних»).

Запровадження інституту присяжних у судочинство України як форми безпосередньої участі народу передбачено ст. 124 Конституції України [1].

Основними нормативно-правовими актами в такій сфері правового регулювання є: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Цивільний процесуальний кодекс України, закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про запобігання корупції», «Про Вищу раду правосуддя» тощо.

Аналіз сучасних досліджень і публікації. Вітчизняні вчені й практичні працівники, такі, як Ю.М. Грошевий, І.В. Гловюк, А.Б. Войнарович, Л.М. Лобойко, С.О. Іваницький, О.В. Капліна, Р.П. Качур, В.Т. Малярченко, В.Т. Нор, В.О. Попелюшко, С.В. Прилуцький, О.Б. Прокопенко, І.О. Русанова, В.І. Теремецький, В.М. Тертишник, О.Г. Яновська й інші, у своїх наукових працях приділяють значну увагу регламентації діяльності суду присяжних.

Однак, незважаючи на достатню кількість досліджень такої проблематики, залишаються не розв'язані питання щодо формування складу суду присяжних і вимог до самих присяжних після проведення судової реформи 2016 року.

Мета статті полягає у визначенні й регламентації статусу суду присяжних

у кримінальному провадженні й внесенні пропозицій для розв'язання цих питань до чинного процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Під час євроінтеграції Україна стала на шлях реформування судової гілки влади й судочинства в цілому. Після зміни закону «Про судоустрій і статус суддів», а також Кримінального процесуального й Цивільного процесуального кодексу, виникає значна кількість не врегульованих питань.

Одне з основних завдань судової реформи – це функціонування суду присяжних як основного способу народовладдя у сфері правосуддя та гарантій прозорості й демократичних цінностей.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України (далі – ЗУ) «Про судоустрій і статус суддів», судову владу реалізують судді й у визначених законом випадках присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур. Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЗУ, справи в судах розглядаються суддею одноособово, а в випадках, визначених процесуальним законом, – колегією суддів, а також за участю присяжних [2].

В Україні суд присяжних діє лише на рівні місцевого загального суду першої інстанції (в складі двох професійних суддів і трьох присяжних (ч. 3 ст. 31 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України)) й розглядає справи щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Однак такий розгляд можливий лише за умови подання клопотання обвинуваченим під час підготовчого судового засідання (ч. 2 ст. 384 КПК України) [3].

В Україні присяжні й професійні судді всі питання судочинства розв'язують разом, але остаточне судове рішення приймається професійними суддями. Присяжні розв'язують питання про те, чи відбувається подія злочину, чи обвинувачений винний у вчиненні злочину й чи заслуговує він на поблажливе ставлення до нього, а суддя після дослідження обставин, пов'язаних із кваліфікацією дій обвинуваченого

ваченого, розв'язання цивільного позову й інших питань призначає вид і розмір покарання; якщо присяжні визнали обвинуваченого невинною особою, суддя може підготувати виправдувальний вирок [4].

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено статус присяжного (ст. 63), список присяжних (ст. 64), вимоги до присяжного (ст. 65), підстави й порядок увільнення від виконання обов'язків присяжного (ст. 66), залучення присяжних до виконання обов'язків у суді (ст. 67), гарантії прав присяжних (ст. 68) [2].

Отже, ч. 1 ст. 65 закріплено такі вимоги до присяжного: «Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку й постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом».

Проектом Закону «Про суд присяжних» від 14 липня 2020 р. № 3843 пропонуються такі вимоги до присяжного: «Присяжним може бути громадянин України, який досяг двадцяти одного року, постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, якщо інше не визначено законом» (ст. 7) [5]. На нашу думку, недоцільно знижувати віковий ценз для присяжних, тому що за таким проектом Закону присяжним надається більше прав, а за професійним суддею пропонується закріпити організаційну функцію, аніж вирішальну роль (професійний суддя на підставі вердикту присяжних зобов'язаний постановити мотивувальний вирок).

Якщо проектом Закону основний акцент робиться на обов'язковому врахуванні вердикту присяжних під час постановлення вироку професійним суддею, то, на нашу думку, вік присяжного не може бути знижено до 21 року. Незважаючи на те, що проект Закону базується на виборчому праві, яке дозволяє з 21 року брати участь у виборчому процесі, такий процес не можна порівнювати з кримінальним провадженням, під час якого розв'язується доля однієї або декількох осіб.

Головна особливість інституту присяжних у проекті Закону полягає в тому, що вони без впливу професійного судді постановляють неоспорюване по суті

рішення – вердикт щодо винуватості особи в обвинуваченні, а професійний суддя на основі вердикту виносить мотивувальний вирок. На нашу думку, винести вердикт не можуть особи, які не мають юридичної освіти, яка дає можливість правильно оцінювати об'єм доказової бази, керуватися нормами закону, а не суб'єктивними переконаннями. Тому доцільно ч. 1 ст. 7 проекту Закону доповнити й викласти в такій редакції: «Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку, має вищу юридичну освіту, постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, якщо інше не визначено законом».

Необхідно зазначити причини відмінності рішень професійних суддів від вердикту присяжних:

1) розбіжності в інтерпретації доказів, що зумовлено їхньою неясністю: в одному судовому процесі докази чіткі й прості, а в іншому – складні й неясні;

2) інтерпретація закону (в деяких випадках присяжні вважають, що закон, завдяки якому людина опинилася на лаві підсудних, несправедливий, в інших випадках їм здається, що під час винесення обвинувального вердикту підсудного чекає занадто суворе покарання, неспівмірне з тим, що він вчинив). Не бажаючи карати підсудного, вони виносять виправдувальний вердикт;

3) незгода суддів і присяжних (яка дає про себе знати особливо яскраво, коли докази неясні, й дуже багато залежить від того, доказам якої зі сторін повірять присяжні. Крім того, існують ситуації, коли суддя та присяжні мають різну інформацію. Наприклад, у деяких випадках суддя, на відміну від присяжних, знає про наявність у підсудного кримінального досвіду, чого не знають (і не повинні знати) присяжні. До того ж у низці випадків присяжні мають деяку інформацією про свідків і підсудного, яка не є доказом і невідома судді);

4) є відносна ефективність виступу адвоката й прокурора.

Окремого розгляду потребує визначення кількісного складу професійних суддів, який, порівнюючи із чинним законодавством і проектом Закону, різний.

Чинним Кримінальним процесуальним Кодексом (ч. 3 ст. 31) передбачено, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів і трьох присяжних [3]. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних щодо всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд. А в проекті Закону (ст. 3) зазначено, що суд присяжних складається з одного професійного судді й Лави присяжних [5]. На нашу думку, розгляд категорії справ, що за своєю кваліфікацією належать до тяжких та / або особливо тяжких, не можуть розглядатись одним професійним суддею.

Кількість учасників із лави суду присяжних у кримінальному провадженні повинна залежати від ступеня тяжкості злочину. Ми вважаємо за доречне впровадити таку модель: злочин, за вчинення якого передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, крім злочинів проти основ національної безпеки України, корупційних злочинів, злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), злочинів проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку, здійснюється в складі трьох професійних суддів і лави присяжних; злочин, за вчинення якого передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк десять і більше років, крім злочинів проти основ національної безпеки України, корупційних злочинів, злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), злочинів проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку, здійснюється в складі одного професійного судді й лави присяжних.

Така модель участі народу в кримінальному провадженні буде сприяти переважанню непрофесійного елемента в здійсненні правосуддя, підвищенню довіри населення до судової системи й забезпеченню змагальності в кримінальному провадженні [6].

Висновки і пропозиції. Відновлення довіри до судів – одне з найважливіших питань, яке стоїть перед Україною.

Справедливий вирок – це голос народу, коли справедливість домінує над формальним законом. І це елемент верховенства права. Тому всякий суд, у тому числі й суд присяжних, повинен володіти двома якостями – незалежністю від сторонніх впливів і здатністю постановити правильне рішення.

Зміна моделі суду присяжних в Україні з європейської (континентальної) на класичну (англо-американську) приведе до позитивних змін у здійсненні правосуддя (підвищиться рівень довіри до діяльності суду, але таку модель потрібно доопрацювати таким чином, щоб був встановлений об'єктивний віковий ценз для учасників суду присяжних, дотримана відповідна кількість професійних суддів у залежності від ступеня тяжкості злочину).

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (у редакції від 01 січня 2020 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.08.2020).
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII (у редакції від 20 червня 2020 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 24.08.2020).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (у редакції від 13 серпня 2020 р.) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 24.08.2020).
4. Киян Д.В. Суд присяжних в Україні: актуальні питання реформування. URL: https://zib.com.ua/ua/138799sud_prisyazhnih_v_ukraini_aktualni_pitannya_reformuvannya.html.
5. Про суд присяжних : Проект Закону від 14 липня 2020 р. №3843. *Верховна Рада України* : офіційний вебпортал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 (дата звернення 24.08.2020).
6. Волоско І.Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 244 с.

Yatsyk T., Shkelebei V. Jury trial in criminal proceedings as a form of direct participation of the people in the administration of justice

The article indicates the meaning of a jury trial in criminal proceedings. Attention was drawn to the introduction of the institution of jurors in the judicial proceedings of Ukraine as a form of direct participation of the people is provided for in article 124 of the Constitution of Ukraine. Attention was drawn to the need to regulate the status of the jury in criminal proceedings and to make proposals to resolve these issues with the current procedural law. It is noted that in Ukraine, according to the current legislation, a jury court operates at the level of a local general court of first instance (consisting of two professional judges and three jurors and examines cases of crimes for which a sentence of life imprisonment is provided. However, such a review is possible only if a motion is submitted by the accused during the preparatory trial. The draft Law "On Jury Trial" of 14.07.2020 № 3843, which proposes requirements for a jury, was analyzed: "A jury may be a citizen of Ukraine who has reached twenty-one years of age, permanently resides in the territory covered by the jurisdiction of the relevant court, unless otherwise determined by law". It has not been proved advisable to reduce the age limit for juries, as well as to reduce the number of professional judges in criminal cases before a jury. the main feature of the institution of jurors in the draft Law is that they, without the influence of a professional judge, make an uncontested decision – a verdict on the guilt of a person in a charge, and a professional judge, on the basis of a verdict, issues a reasoning verdict. It has been proved necessary to introduce an additional criterion relating to higher legal education for a juror. Differences in the decisions of professional judges from the jury verdict were established:

- 1) differences in the interpretation of evidence, due to their ambiguity: in one trial, the evidence is clear and simple, and in the other, complex and unclear;*
- 2) interpretation of the law;*
- 3) dissent of judges and jurors;*
- 4) is the relative effectiveness of the speech of the lawyer and the prosecutor.*

Key words: *judiciary, professional judge, jury, justice, jury verdict, court verdict.*